

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 6, Temmuz/July 2021, ss. 501-510.

Geliş Tarihi–Received Date: 09.01.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 19.05.2021

BİYOĞRAFİ – BIOGRAPHY
KÜLTÜR HAZİNEMİZ: HÂMİT ZÜBEYR KOŞAY

GÜL BEZCİ*

ÖZ

Tarihçi, arkeolog, filolog kimliklerinin yanı sıra bir kültür adamı kimliğine de sahip olan Hâmit Zübeyr Koşay, halk bilimi başta olmak üzere birçok ilim ile uğraşan çok yönlü bir araştırmacı ve yazardır. Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından biri olmuş, dil, tarih, kültür ve medeniyet gibi birçok alanda yapılan çalışmalara bizzat iştirak etmiştir. Hamit Zübeyr Koşay, gerek kaleme aldığı eserlerde gerekse yapmış olduğu inceleme ve araştırmalarda ulusallığa ve bu bağlamda Türklük düşüncesine büyük önem vermiş ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür. Ülkemize yaptığı hizmetler dolayısıyla Kültür Bakanlığı tarafından “*En İyi Halk Bilimci Ödülü*”ne layık görülmüştür.

Bu çalışmamız üç bölümden müteşekkil olup ilk bölümde Hâmit Zübeyr Koşay'ın aile, eğitim, mesleki ve evlilik hayatından bahsedilmiştir. İkinci bölümde; “Akademik Yönü ve İlmî Çalışmaları” başlığı altında akademik çalışmaları, üyeliğini yaptığı kurum ve kuruluşlar, ülkemiz açısından ehemmiyetli işleri anlatılmıştır. Son bölümde ise, “Edebi Kişiliği ve Eserleri” ele alınmıştır. Hâmit Zübeyr Koşay'ın kaleme aldığı eserler tanıtılmış, muhtevası hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Hâmit Zübeyr Koşay, Halk Bilimi, Türklük.

OUR CULTURAL TREASURE: HAMIT ZUBEYR KOSAY

ABSTRACT

Hamit Zubeyr Kosay, who has the identity of a cultural man as well as historian, archaeologist and philologist, is a versatile researcher and writer dealing with many sciences and sciences, especially folklore. He became one of Atatürk's close colleagues and personally participated in studies in many fields such as language, history, culture and civilization. Hamit Zubeyr Kosay gave great importance to nationality and the idea of Turkishness in this context both in the works he wrote and in the studies and researches he made and carried out his studies in this direction. He was deemed worthy of the “Best Folk Scientist Award” by the Ministry of Culture for his services to our country.

This study consists of three parts and in the first part, Hamit Zubeyr Kosay's family, education, professional and marital life are mentioned. The second part is; under the heading of “Academic and Scientific Studies”, his academic studies, institutions and organizations that he is a member of, and his important works for our country are explained. In the last section, “Literary Personality and His Works” are discussed. The works written by Hamit Zubeyr Kosay were introduced and information was given as content.

Keywords: Hamit Zubeyr Kosay, Folklore, Turkishness, Ministry of Culture.

GİRİŞ

Hâmit Zübeyr Koşay, İdil-Ural bölgesinde yer alan Başkurdistan'ın merkezi olan Ufa ilinin Tilençî Tamak köyünde, 1897 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Ubeydullah Efendi, annesi ise Nurizade hanımdır. Ailesi İK Nehri oyundaki Tamyân'da ikamet etmektedir. Dedesi zamanın meşhurlarından Abdülcebbar Hazret Bey'dir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, E-Posta: glbzc20@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-3039-2215

Abdülcebbar Hazret; İstanbul'u ve II. Abdülhamid'i çok sevdiği için torununa "Abdülhamid Zübeyr" adını vermiştir.¹

Eniştesi Şûra dergisinin sahibi olan Rızaeddin Fahreddin Efendi'dir. Rusya Türklerinin büyük din ve fikir adamlarından olan Rızaeddin Fahreddin Bey (1858-1936), hem ünlü bir gazeteci hem de 1923 yılında Sovyet egemenliği döneminde Ufa'da toplanan I. Müslüman Nedvesi'nde müftü seçilmiş önemli bir şahsiyettir.² Eniştesi Rızaeddin Fahreddin Efendi'nin katkıları ve İttihat ve Terakki'nin verdiği burs ile³ tahsili için İstanbul'a gitmeye karar verir. Henüz dokuz yaşında olan Koşay, Esat Sabit ve Arif Sabit ile birlikte İstanbul'a Galatasaray Sultanisi 'ne gelir. Galatasaray Sultanisi 'ne bağlı Selânik Rüştüyesi'ne yatılı talebe olarak yerleşir.⁴ 1912 yılında tahsiline devam ettiği bu rüştiyeden mezun olur. Akabinde Sultaniye 'ye yani lise sınıfına geçer. Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine okumaya başladığı bu liseden ayrılarak İstanbul'a döner. Kendi isteği ile 1917 yılında Kadıköy'de bulunan Dar'ül Muallimin İptidaiyi Alî'sine naklolur.⁵

Liseden mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünun'da Prof. Gyula Meszaros'un yönettiği Etnografya ve Macarca derslerini almıştır. Bu süreçte de mezun olduğu Kadıköy Sultanisi'nde bir yıl boyunca Beden Eğitimi Öğretmen Vekilliği yapmıştır.⁶ İttihat ve Terakki'nin verdiği eğitim bursuyla Macaristan'a gitmiştir. Budapeşte'deki öğretmen yetiştiren rüştüye Pedagogium'a yerleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında bursu gelmese bile mezun olmayı başarmıştır. Prof. Gyula Nemeth'in katkısıyla yüksek öğretmen okulu olan Eövtös Kollegium'a seçilmiştir. Bu eğitim sürecinde Lehistan Başbakanı evine davet etmiş, bu vesileyle Lehistan'ı da tanımıştır.⁷

Balkan savaşlarının bunalımıyla Avrupa'ya giden öğrenciler aralarında dayanışmayı arttırmak ve Türkçülük düşüncesi etrafında milli birliği sağlamak amacıyla Avrupa'nın farklı şehirlerinde dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerden birisi de 1909 yılında Lozan Osmanlı Kütüphanesi adıyla kurulan 1911 de isim değiştirilerek "Lozan Yurdu" adını alan dernektir.⁸ Bu dernek 1922'de "*Türk gençlerinin milli vazifeleri ne olmalıdır?*" adlı bir yazı yarışması düzenlemiştir. Yarışmaya Budapeşte'den "İzgü Mescid" adlı eseriyle katılan Koşay, birinci olur ve yüz elli frank ödülü kazanır.⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya Macaristan ile aynı safta yer alması bu ülkelerle siyasi, ekonomik ve kültürel alanda ilişkilerimizi arttırarak dostluk ortamı yaratmıştır. Özellikle Macaristan'dan Anadolu'ya kendi dillerinin kökenlerini ve tarihini araştırmak için birçok Macar genci gelmiştir. Anadolu'dan ise "Turan Derneği" vesilesiyle Türk gençleri Macaristan'da eğitim görme fırsatı bulmuştur.¹⁰ İstanbul'da açılan "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü" nün olanaklarıyla birçok Türk genci Macaristan'a eğitim görmek amaçlı gitmiştir. 1917 yılı itibari ile giden öğrenciler Türk-Macar dostluğunu geliştirmek için de çaba sarf etmiştir. Bu öğrencilerin başında Hamit Zübeyr Koşay gelmektedir.¹¹ Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde Turancı hareketin desteğiyle hem Anadolu'dan hem de Bulgaristan'dan Macaristan'a giden öğrenciler; cami, yurt ve kütüphane gibi topluma hizmet eden kurumlardan faydalanmışlardır.¹²

Hâmit Zübeyr Koşay, 1922 yılında Budapeşte Dar'ül-Muallimin-i Alî'sinden mezun olmuştur. Ardından 1923'de Budapeşte Üniversitesi'nin Felsefe bölümünde "*Türk Silah Adları*" adlı tez çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır.¹³ Budapeşte Üniversitesi'nden doktorasını pekiyi derecesiyle tamamladıktan sonra, Türkiye Hükümeti tarafından sağlanan "Talebe-i Muavene" bursuyla 1924-1925 yıllarında Berlin Üniversitesi'nde Sanat Tarihi dersleri almıştır. Burada Prof. Bang Kaup'dan dersler almıştır. Bu süre zarfında ise Almanya'da bulunan müze ve devlet kütüphanelerinde araştırma ve incelemelerde bulunmuştur.¹⁴

Almanya'daki çalışmalarından sonra İstanbul'a dönen Hâmit Zübeyr Koşay, İstanbul Üniversitesi'nde çalışmak ister fakat kadro bulamaz. Maarif Vekâlet'ine dilekçe yazar ve uygun bir vazifeye atanmak istediğini belirtir. Bununla birlikte Dar'ül Muallim 'den sınıf arkadaşı olan ve Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü olan Faruk

¹ Sadi Bayram, *İlk Türk Hafiri Hâmit Zübeyr Koşay'ın Belgelerle Biyografisi*, Ankara 2014, s. 13-14.

² İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 46

³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Hamit Zübeyr Koşay", *İSAM*, C.26, Yıl: 2002, s. 225.

⁴ Bayram, *age*, s. 16.

⁵ Ömer Özcan, "Hamit Zübeyr Koşay", *Türk Yurdu*, Şubat 2010, Yıl 99, S. 270, s. 4.

⁶ Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçı Ansiklopedisi, C.VI, Ankara 2005, s. 67.

⁷ Muhammet Beşir Aşan, "Hamit Zübeyr Koşay'ın Hayatı ve Eserleri", *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesi Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi Yayınları, Kayseri 1996, s. 69.

⁸ Mehmet Şahingöz, "Lozan Türk Yurdu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIII, S.37, s.45.

⁹ Hâmit Zübeyr Koşay, *İzgü Mescid (Mukaddes Cami)*, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara, S.2, s. 3-4.

¹⁰ Melek Çolak, "Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)" *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz 2000, C.1, S. 2, s. 62-63.

¹¹ Melek Çolak, "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)", *Toplumsal Tarih*, C. XV, S. 89, s. 8.

¹² Çolak, "Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)", s. 65.

¹³ Hâmit Zübeyr Koşay, "Âlim Nasıl Yetişir?", *Türk Kültürü*, S.67, 1968 Mayıs, s. 482-483.

¹⁴ M. Adil Özder, Sami N. Özerdim, *İki Halk Bilimci/Hâmit Zübeyr Koşay- M. Şakir Ülkütaşur*, Güven Matbaası, Ankara 1978, s. 9.

Reşit Unat' a mektupla durumu arz eder. Akabinde Hars Dairesi'nde Kütüphaneler Müfettişliğine atanır.¹⁵ Ankara'daki ilk görevi olan Maarif Vekâleti Hars (Kültür) Dairesi Kütüphaneler Umum Müfettişliği 1925-1926 yılları arasında sürmüştür. Ardından sırasıyla, Hars Dairesi Asar-ı Atika ve Kütüphaneler Müdürlüğü ve 3. Sınıf Umum Müfettişliği (1926-1927), Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü (1927-1931), Müzeler Dairesi Müdürlüğü (1932-1945), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (1954-1950), Etnografya Müzesi Müdürlüğü (1950-1962) görevlerini yürütmüştür.¹⁶

1926 yılında İstanbul'dan Abdullah Gıyaseddin Tansu Bey'in kızı Ayşe Naime Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Nijat adında oğulları dünyaya gelmiştir. Nijat küçük yaşta Ankara'da vefat etmiştir.¹⁷ Başka çocukları olmayan çift 1930 yılında Erdem Satılmış isimli yetimi evlat edinmişlerdir. Eşi Ayşe Nâime Hanımın erken vefatı üzerine Hâmit Zübeyr Bey, kızı Erdem Kayıran ile birlikte yaşamaya devam etmiştir.¹⁸ Soyadı Kanunu çıktıktan sonra, kendi soyadını kendisi belirlemiştir. Kırgızların Manas Destanı'nda yer alan ünlü kahraman Koşay Han'dan etkilenmiştir.¹⁹ Manas Destanı'nı tercüme eden Abdülkadir İnan destanda yer alan bu kahramanı hep "Koşay" olarak zikretmiştir.²⁰ Yine Bahaeddin Ögel "Türk Mitolojisi-I" adlı kitabında destandaki kahramanın adının "Koşay" olduğunu bizzat ifade etmektedir. Bu ifadelerden esinlenen Koşay, kendi soyadı kendisi belirlemiş ve bu kahramanla kendini özdeşleştirmiştir.²¹

1. Akademik Yönü, İlmî Çalışmaları

Hâmit Zübeyr Koşay, eğitimini yurtdışında tamamlayıp Türkiye'ye döndükten sonra Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk'le tanışmıştır. Anadolu sahasında yapılabilecek medeniyet ve kültür çalışmalarını Atatürk'e sunan Koşay, Atatürk'ten büyük destek görmüştür. İlk olarak Atatürk'ün tezi olan "Sümerlerle Türklerin akraba oldukları" savının üzerinde çalışıp bunu ispatlamıştır. Ardından Atatürk'ün isteğiyle Etnografya Müzesi'ni kurmuştur. Afet İnan'ın tavsiyesi, Atatürk'ün de isteğiyle Türkiye'nin ilk milli kazısı olan Ahlatlıbel Kazısı'nı üstlenmiştir.²²

Hâmit Zübeyr Koşay, Mevlâna ve Hacıbektaş-ı Veli Külliyyelerinde bulunan eski eserleri tespit etmek amacıyla Bakanlık onaylı bir komisyon kurar. Bu komisyonla birlikte Konya'ya hareket eder. Külliyelerdeki gerekli tespitler yapıldıktan sonra Koşay, Çankaya'ya gelerek Atatürk'e durumu arz eder. Buraların bir müze olması gerektiği fikrini sunar. Atatürk hemen bu fikri kabul eder ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırılan Mevlana Müzesi ve Hacıbektaş Müzesi kurulmuş olur. Ardından Atatürk'ün yönergesi ve Koşay'ın komisyon başkanı olduğu grup tarafından gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra Ayasofya Camii, Ayasofya Müzesi'ne tahvil edilir.²³

Hâmit Zübeyr Koşay'ın eserlerinin büyük bir bölümünde yatan düşünce "Türkçülük" düşüncesidir. O, "Türkler büyük bir ırkın evladı ve eski medeniyetlerin varisidir. Onlar öğrenmişler ve öğretmişlerdir."²⁴ sözünden de anlaşılacağı üzere Türkleri üstün kabul etmiştir. Hans-Lukas Kieser adlı yazar yazdığı "Türklüğe İhtida/1870-1939 İsviçre'sinde Yeni Türkiye'nin Öncüleri" adlı eserde Koşay'ın Pantürkizm'den etkilendiğini ve İzgü Mescid adlı eserini bu etkiyle yazdığını ifade eder. Hans Lukas'ın görüşüne göre, Koşay emperyalizmi düşman olarak benimser ve Pantürkizm'e engel olarak görür.²⁵

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sümerolog ve Asurolog Prof. B. Landsberger'in derslerine serbest öğrenci olarak girmiş ve özellikle Sümerler konusuna eğilmiştir.²⁶ Hâmit Zübeyr Koşay, birçok kurum ve kuruluşun önderliğini yapmıştır. 1927 yılında ilk olarak "Ulusal Müze" adıyla kurulan sonraki yıllarda "Etnografya Müzesi" adını alacak olan Cumhuriyet'in ilk müzesini kurmuştur.²⁷ 1929 yılında Atatürk'ün isteğiyle "Tarih Encümeni" ve "Dil Encümeni" derneklerinin kurucuları arasında yer almıştır. 1931

¹⁵ Muhammet Nuri Ceylan, *Hâmit Zübeyr Koşay'ın Hayatı ve Halk Bilimi İle İlgili Çalışmaları* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2017, s. 10-11.

¹⁶ Ceylan, *agt*, s. 11.

¹⁷ Bayram, *age*, s. 53.

¹⁸ Özcan, *agm*, s. 4.

¹⁹ Ceylan, *agt*, s. 12.

²⁰ Abdülkadir İnan, *Manas Destanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 14-15.

²¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, TTK, Ankara 2014, s. 29.

²² Özder ve Özerdim, *age*, s. 7.

²³ Bayram, *age*, s. 122.

²⁴ Hâmit Zübeyr Koşay, *Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme / Alaca Höyük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, s. 3.

²⁵ Hans Lukas Kieser, *Türklüğe İhtida/1870-1939 İsviçre'sinde Yeni Türkiye'nin Öncüleri*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 152.

²⁶ Hâmit Zübeyr Koşay vd, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 26.

²⁷ Bayram, *age*, s. 8.

GÜL BEZCİ

yılında kapanan “Tarih Encümeni” yerine “Türk Tarih Kurumu” kurulmuş Hâmit Zübeyr Koşay’da Kurum’un kurucu aslî üyesi olmuştur.²⁸

Hâmit Zübeyr Koşay, hem ülkemizi hem de kendini geliştirme gayesi ile birçok ilmî kurula üye olmuş, bu kurullarda çeşitli görevler üstlenmiştir. Üye olduğu ilmî kurul üyelikleri ise;

• Alman Arkeoloji Enstitüsü Asıl Üyesi (1922)
•Türk Tarih Kurumu Kurucu Üyesi (1931)
•Türk Dil Kurumu Merkez Üyesi (1932)
•Prag Şark Enstitüsü Muhabir Üyesi (1935)
•Macar- Budapeşte Köröşi Csoma Derneği Üyesi (1936)
•Viyana Antropoloji Derneği Muhabir Üyesi (1938)
•İsveç Krallığı Tarih, Antikite Akademisi Muhabir Üyesi (1939)
•Fin Arkeoloji Cemiyeti Muhabir Üyesi (1940)
•Türk İslam Sanatları Enstitüsü Asli Üyesi (1953)
•Folklor Araştırmaları Kurumu Kurucu Üyesi (1955)
•Unesco Milli Heyeti Üyesi (1957)
•Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) Asıl Üyesi ve Başkanlığı (1957-1965)
• Uluslararası Prehistorik ve Protohistorik İlimleri Birliği Daimi Şeref Üyesi(1962)
• Uluslararası Anıtlar Konseyi (ICOMOS) Türkiye Milli Komite Üyesi (1967)
•Türk Kütüphanecileri Derneği Şeref Üyesi (1968)
• 21 Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Araştırma Enstitüsü Şeref Üyesi (1968) ²⁹

Anadolu’da modern tarzda ilk arkeolojik kazı çalışmalarında yer alan Hâmit Zübeyr Koşay ilk millî kazı yeri olan “Ahlatlıbel” in çalışmalarında yer almıştır. Ardından “Alacahöyük” kazısını takip etmiştir. Buradaki anıtsal Hitit yapılarının altında Eski Tunç Çağı’na ait ilk hükümdar mezarı bulunmuştur. Bu Alaca kazısında toplamda on üç hükümdar mezarı bulunmuş ve Truva definelerini gölgede bırakacak şekilde ziynet eşyası çıkmıştır.³⁰

Çorum Alacahöyük’te yapılan bu kazı sonucu çıkan buluntular ve sanat eserleri Erken Tunç Çağı yerleşmesini ortaya çıkarmıştır.³¹ Kazı sonucu ortaya çıkan buluntular, Anadolu Medeniyetler Müzesi’ne Hitit Geyikleri, Güneş Kursları³² gibi güzide eserler kazandırmıştır. Ankara Üniversitesi amblemi, Hitit Geyik modelinin Ankara Sıhhiye Meydanı’na anıt olarak dikilmesi, Eskişehir Eti bisküvilerinin amblemi, Türkiye’nin ilk yerli otomobili olan “Anadol” marka arabanın simgesinin Alacahöyük geyiği olması da bu eserlerin genel hayata tesir eden örnekleridir.³³

Müzelerin gelişmesi için de oldukça büyük çaba sarf etmiştir. Onun nazarında halk müzeleri tarihe ve medeniyete ışık tutan yerler olmuştur. Kültürel zenginliğimizin korunması için ise en doğru yer müzeler olmakla birlikte, insanın geçmişini yaşadığı seçkin yerlerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla başlayan müzecilik

²⁸ Mehmet Önder, “Dr. Hâmit Zübeyr Koşay ve Türk Müzeciliği”, *Türk Kültürü*, 1985, S. 261. s. 9.

²⁹ Hayrettin İvgin, “Dr. Phil. Hâmit Zübeyr Koşay 80 Yaşını Aştı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, S. 32, s. 122.

³⁰ Hâmit Zübeyr Koşay, “Ahlatlıbel Hafriyatı”, *Türk Tarih Arkeolojya Etnoğrafya Dergisi*, S.2, İstanbul 1934, s. 3.

³¹ Hâmit Zübeyr Koşay, *Alacahöyük Hafriyatı ve 1936’daki Çalışma ve Keşiflere Ait Rapor*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951, s. 202.

³² Güneş Kursu; Hitit Uygarlığı ve sanatının simgesi sayılan bir nesnedir. Güneşi simgeleyen dairesel biçimin etrafına yerleştirilmiş öğelerden oluşur.

³³ Bayram, *age*, s. 8.

faaliyetleri Koşay'la birlikte disiplinli bir şekilde ve modern tarzda yürütülmüştür. Günümüzde müzeciliğin refah seviyeye ulaşması onun başlattığı ve öncülük ettiği ilmî çalışmalarla mümkün olmuştur.³⁴

Katıldığı arkeolojik kazılardaki unsurları, tarihimiz açısından önemli belge ve bilgiler, oluşturduğu eserlerin temelini, halkın oluşturduğu medeniyetin yansıması olarak görmektedir. Yaptığı çalışmalarda sadece tarihe ışık tutmakla kalmaz aynı zamanda insanların kültürel zenginliğine de değinmektedir. Çalışmalarını bir halk bilimci titizliğiyle ele aldığı görülmektedir. Koşay için tarih, filoloji, etnoloji, arkeoloji birer halk kültürü unsurudur.

Hâmit Zübeyr Koşay, kendisi için halk yaşantısının özeti olan folklor çalışmalarının neticesini almıştır. 1980 yılında Kültür Bakanlığı tarafından “En İyi Halk Bilimci” ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca İngilizce, Almanca, Macarca, Fransızca, Farsça ve Arapçayı yetkin bir şekilde kullanması akademik yönünün de kuvvetli olduğunu göstermektedir.³⁵

2. Edebi Kişiliği ve Eserleri

Çok yönlü kişiliği ve bu yönde eşsiz başarıları olan Hâmit Zübeyr Koşay'ın diğer bir başarılı yönü de “*Tamyanlı*” mahlasıyla yazdığı şiirlerde görülmektedir. Şiirlerinin bir kısmını Kazan Türkçesiyle, bir kısmını ise Türkiye Türkçesiyle yazan Koşay, bu şiirlerini milliyetçi bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Kazan Türkçesiyle yazdığı şiirlerini Bekir Sıtkı Çobanzade'ye sunmuştur. Bu şiirler; *Çılbır*, *Olug Balsa*, *Cırlarım*, *Bir Tüşünce Küyündire*, *Niy Ad Takıym Sina*, *Atılgan Yıldız*'dir. Kazan şiirlerini bize tanıtan İsmail Otar şu ifadeleri kullanmıştır:

“XX. yüzyılın ilk yarısındaki Kazan Türkçesiyle yazılmış olan bu şiirler, önemli bir ilim adamı ve tanınmış bir aydının kaleminden çıkması ve Hâmit Zübeyr Koşay'ın Macar milli şairi Sandor Petöfi'den esinlenerek vücuda getirdiği romantik-milliyetçi sanat anlayışını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.”³⁶

Hâmit Zübeyr Koşay'ın ilk hikâyesi yani ilk eseri; Lozan Türk Yurdu'nun düzenlediği yarışmada birincilik ödülü alan “*İzgü Mescid*”dir. Bu eserde Koşay'ın yaşamından kesitler yer alır. Eserin kahramanı olan Mahmut, Kaşgar'dan eğitim için yola çıkar. Kendisi de yıllar evvel Ufa'dan ayrılmıştır. Eserde Türk gençlerine seslenerek vazifelerinin neler olduğunu aktarmaya çalışır. Oluşturmak istediği Millî Ülkü'yü bu çalışmasıyla göstermiştir.³⁷

Hâmit Zübeyr Koşay'ın ikinci hikâyesi ise “*Dokuz Ötkünç*” adlı eserdir. Bu Hikâye kitabında birbirinden bağımsız dokuz hikâye yer almaktadır. Halk kültürü değerleri olan atasözleri, türkü, efsane, dinî inançların yansımalarının örnekleri bu hikâyelere yerleştirilmiştir. Yalın bir dille kaleme alınan bu eserde canlı tasvirlerin dikkat çektiği, topluma ve bireye ayna tutulduğu görülmektedir.³⁸

Hikâye türünde son eseri ise “*Cıncık*” tır. Bu eserini “Şerafettin Işık” takma adıyla kaleme almıştır. Hayatı boyunca Türk milletine ışık tutmayı hedefleyen Hâmit Zübeyr Koşay'ın, bu takma adı kullanma sebebi de Türk milletinin yolunu aydınlatmaktır. Bir arkeoloğun hayatını anlatan bu hikâyede, kendi hayallerini, umutlarını ve gelecekte beklediklerini Şerafettin aracılığıyla okuyucuya aktarmaktadır.³⁹ 1975 yılında “A Posther” adıyla İngilizceye çevrilen bu eser sürrealist tarzda yazılmış bir kitaptır. Hitit Devri ve bugünkü Anadolu'nun zaman planı eserde gün yüzüne çıkmaktadır. Keban Barajı öyküsünü anlatan bu eser, sürrealist üslupla ele alınan ilk eseridir.⁴⁰

Edebî tarzda yazdığı eserler arasında romanları da bulunmaktadır. İlk romanı 1947 yılında yazdığı “*Yuvak Taşı*”dır. Bu eserinde Anadolu'daki izlenimlerini okuyucuya aktarmıştır.⁴¹ Kaleme aldığı diğer romanı “*Susmuş Saz*”dır. Bu romanında Koşay, ünlü ozan Âşık Efkârî'nin hayatını kendi üslubunca okuyucuya aktarmak istemiştir. Bu romanı için “*İlmin ağır üslubunu kullanarak monografi tarzında bir eser kaleme alabilirdim, fakat bunun yerine bir halk ozanının hayatını hikâye olarak anlatmaya çalışmayı seçtim.*”⁴² demiştir.

1931 yılında Ankara'da basılan “*Halk Terbiyesi*” adlı eserde Dokuz Ötkünç hikâyeleri de yer almaktadır. Eserin içinde bir önsöz ve konuları kapsayan on yedi fotoğraf yer almaktadır. Koşay bu eserde, Birinci Dünya Savaşı'nın kültür medeniyet alanına etkilerinden bahsetmiştir. Türk kültür ve medeniyeti ve halk terbiyesi açısından alınacak önlemleri açıklamıştır. İçinde bulunan alt başlıklar ise; *Halk Terbiyesi*, *Finlerde Halk*

³⁴ Ceylan, *agt*, s.23.

³⁵ Bayram, *age*, s.7.

³⁶ İsmail Otar, “Hâmit Zübeyr Koşay'ın Kazan Türkçesi Birkaç Şiiri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. I, Sayı 1, Bahar 2014, s.111.

³⁷ Muhammet Nuri Ceylan, “Hâmit Zübeyr Koşay'ın Türklük Düşüncesi ve İzgü Mescid adlı eseri”, *Anasay*, Ağustos 2017,Yıl 1, S.1, s. 225.

³⁸ Hâmit Zübeyr Koşay, *Dokuz Ötkünç*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s. 3-10.

³⁹ Şerafettin Işık, *Cıncık*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973, s. 3-12.

⁴⁰ Emel Esin, “Dr. Hâmit Zübeyr Koşay'ın Eserleri Hakkında Düşünceler”, *Türk Kültürü*, Ankara, Yıl: 13,S.156, s. 329.

⁴¹ Hâmit Zübeyr Koşay, *Yuvak Taşı*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1947, s. 3.

⁴² Hâmit Zübeyr Koşay, *Susmuş Saz*, Aydınlık Basımevi, Ankara 1949, s. 2.

*Terbiyesi, Macarlarda Halk Terbiyesi, Çehlerde Halk Terbiyesi, Faşist Halk Terbiyesi, İngilizlerde Halk Terbiyesi, Amerika'da Halk Terbiyesi ve Türkiye'de Halk Terbiyesi.*⁴³

1932 yılında kaleme aldığı eser; “*Halk Bilgisi Kılavuzu*” dur. Kurtuluş Savaşı sonrasında Anadolu’da görülen sıkıntılar ve halkın sorunları dört başlık altında irdelenmiştir. Bunların ilki: *Milli Şuur Milli Tetkikten Doğan* başlıklı yazıdır. Bu başlık altında Koşay, halkın içinde çeşitli görevlerde bulunan kişilere Türklüğün yok olmasının önüne geçmek için yapılmasını öngördüklerini aktarmıştır. Eserdeki diğer başlık ise: “*Folklor (Halkbilgisi) Nedir?*” dir. Yazıda halk biliminin tarihini, geçirdiği evreleri, folklor teriminin ortaya çıkmasında halk bilimi açısından önem arz eden kurum ve kuruluşları açıklamıştır. Üçüncü makale ise “*Folklorun Alakadar Olduğu İlimle*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde de Kavimler İlmî’ni açıklamıştır. Kavimler İlmî, tarihi süreç içinde Folklor ve Etnografya olarak iki kola ayırmıştır. Eserin son makalesi *Toplayıcılara Mahsus Sual Cetveli* başlığıyla yer almıştır. Burada Koşay, Macar ve Alman Halkbilimcilerin eserlerinden kendince halkbilgisi cetveli oluşturmuştur. Dört farklı makale olarak karşımıza çıkan bu eser 1974’de yayımlanan *Makaleler ve İncelemeler* kitabında da yer almıştır.⁴⁴

1932 yılında yayımlanan eseri; “*Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*” da müzelerin öneminden bahsettikten sonra tarihî abidelerin korunmasının ve müzelerin müreffeh bir seviyeye çıkarılmasının gerekliliğini anlatmaktadır. Ardından müzecilik sahasındaki büyük imkânlarla dikkat çekilmiş ve Türkiye’nin müzecilik tarihine değinilmiş, önemli müzecilerden bahsedilmiştir. Eserin son kısmında ise yazar *Abidatı Koruma Çareleri* başlığı altında önerilerini sunmuştur.⁴⁵

“*Ana Dilden Derlemeler I*” adlı çalışmasında dikkat çeken konu; Türkçeye hak ettiği değeri vermek ve layık olduğu en yüksek seviyelere çıkarmak ve medeniyetimizle birlikte yürüyen, onun aynası olan gerçek bir ilim ve edebiyat dili oluşturmak olarak açıklanmıştır. Koşay, dil alanında yapılan inkılapların temel gayesinin en başta *Milli Dil* ülküsü olduğuna inanmaktadır.⁴⁶

1935 deki “*Ankara Budun Bilgisi*” adlı çalışmanın girişinde kendini Hamit, “Tamyân” olarak tanıtmayı dikkat çekmektedir. Dört bölümden oluşan bu eserin ilk bölümü; *Ankara Tarihine Bir Bakış* başlığını taşımaktadır. Ankara’nın kuruluş safhasından başlayarak tarihte geçirdiği değişim ve dönüşüm aktarılmıştır. *Budun Edebiyatı* başlığını taşıyan ikinci bölümde Ankara’da vuku bulan halk edebiyatı ürünleri dikkat çekmektedir. Üçüncü bölüm olan “*Adet ve İnanmalar*” da doğumla, çocukla, nazarla, evlenme-ölüm ile ilgili adet ve inanmalar yer almaktadır. Son bölüm ise “*Maddi Etnografya*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Ankara halkının giyim kuşama, yemeleri ve Ankara’da yapılan zanaatlar, Ankara evlerinden örnekler ve çocuk oyunları işlenmiştir.⁴⁷

1944 yılında yazdığı eseri “*Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*” adını taşımaktadır. *Evlenme Çağı ve Evlenme Arzusunu Belirtme, Dünür, Söz Kesme, Nişan, Düğün Okuntusu, Düğünün Muhtelif Günlere Bölünüşü, Nikâh ve Düğün, Çeyiz, Çeyiz Gitme ve Çeyiz Asma, Gelin ve Güvey Hamamı, Kına, Gelin Göçürme, Düğün Eğlenceleri, Gerdek, Paça Günü, Yeni Gelinle Tefeül ve Teşetüm, Gelinlik Etme, Gelin ve Güveği Kıyafeti, Kız Kaçırma, Evlenme ve Düğüne Ait Atasözleri ve Deyimler, Düğünde Kına ve Gelin Havaları* gibi başlıkları içererek Türk kültüründe düğünlerin yerini açıklamıştır.⁴⁸

1947’de İstanbul’da yayımlanan “*Yuvak Taşı*” adlı romanda başkahraman Korkut’un eğitim için gittiği Avrupa’dan dönüşünde nahiyede geçen olaylar anlatılmaktadır. Ahmet Ağa isimli kişinin de yer aldığı bu romanda geri kalmışlığın karşısında bilim ve müreffeh bir toplum yapısı anlatılmaktadır.⁴⁹

Koşay’ın 1949 yılında basımı gerçekleşen romanı “*Susmuş Saz*”da anlatılanlar tamamen Âşık Efkârî’nin hayatından gerçek kesitler olmuştur. Âşık Efkârî’nin âşıklığa giden yolda yaşamış olduğu serüven okuyucuya aktarılmaktadır. Manzumların sıkça kullanıldığı bu esere *Susmuş Saz* adını Âşık Efkârî’nin Mevlevî dergâhına asmış olduğu ve Efkârî’ye yıllarca arkadaşlık etmiş sazından esinlenerek koymuştur.⁵⁰

Türk Tarih Kurumu Yayınları tarafından 1951’de yayımlanan eseri; “*Anadolu’nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme/ Alacahöyük*” de Alacahöyük’teki hayvan, barınak ve insanlar hakkında çeşitli

⁴³ Hâmit Zübeyr Koşay, *Halk Terbiyesi*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1931, s. 3.

⁴⁴ Hâmit Zübeyr Koşay, *Halkbilgisi Kılavuzu*, Kitap Yazarlar Kooperatifi Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş., İstanbul, 1932, s. 3.

⁴⁵ Hâmit Zübeyr Koşay, *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Hâkimiyeti Millîye Matbaası, Ankara 1932, s. 2-31.

⁴⁶ İshak Rafet İşitman ve Hâmit Zübeyr Koşay, *Anadilden Derlemeler-I*, Hâkimiyeti Millîye Matbaası Ankara 1932, s. 1-13.

⁴⁷ Hâmit Zübeyr Koşay, *Ankara Budun Bilgisi*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 1-95.

⁴⁸ Hâmit Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s. 5-345.

⁴⁹ Hâmit Zübeyr Koşay, *Yuvak Taşı*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1947, s. 6-100.

⁵⁰ Hâmit Zübeyr Koşay, *Susmuş Saz*, Aydınlik Basımevi, Ankara 1949, s. 50.

istatistiksel bilgileri, halk ekonomisi, mutfak kültürü, geçiş dönemleri, halk inançları ve halk edebiyatı örneklerini içermektedir.⁵¹

1932’de “*Anadilden Derlemeler I*” adıyla ilki yayımlanan eserin 1952’de Türk Tarih Kurumu tarafından “*Anadilden Derlemeler- II*” adlı ikincisi basılmıştır. Anadolu’nun bütün illerinden kelime ve sözcük grupları yer almıştır. Bunun için yararlanılan kaynak; Halkevlerinin kayıt altına alarak Ankara’ya gönderdikleri fişlerdir.⁵²

Hâmit Zübeyr Koşay’ın ve Ramazan Karça’nın birlikte hazırlamış oldukları “*Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler*” 1954’te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları’ndan çıkmıştır. Hayvancılık, koyunculuk, keçicilik, sığırcılık, yılıkcılık, ilkbaharda ve kışta görülen işler, hayvan hastalıkları ve onların bakımı, çayır işleri gibi başlıklarla Karaçay-Malkarlar’ da hayvancılıkla ilgili terimler Türkçe karşılıklarıyla verilmiştir.⁵³

1958 yılında yazmış olduğu “*Açıkhava Halk Müzeleri ve Türkiye’de Açıkhava Halk Müzesini Kurma İmkânları*” isimli çalışmada Koşay, Dünya çapında ünlü müzeleri açıklamıştır. Bu müzelerin kuruluş tarihlerini, kuruldukları yer hakkındaki bilgileri, müzelere sağlanan devlet desteklerini, bu müzelerin yıl içinde aldıkları ziyaretçi sayısını, müzelerin geçirdiği değişim aşamalarını teker teker anlatmıştır. Sonunda da “*Türkiye’de Açık Hava Halk Müzesi Nerede Kurulabilir?*” Başlığı ile bir makale eklemiştir.⁵⁴

Hâmit Zübeyr Koşay ve Akile Ülkücan’ın 1961 yılında birlikte kaleme aldığı “*Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*” adlı çalışmada, Türk mutfağı en ince ayrıntısına kadar tanıtılmıştır. Amaç ise Türk yemek kültürü ve Türk mutfağı kültür öğelerini kayıt altına alarak bu zengin mahsulün yok olmasını önlemektir.⁵⁵

1962’deki eseri “*Türkiye Halk Dilindeki Yemek Adları*” adlı çalışmasıdır. Eserde 757 yiyeceğin adı alfabetik şekilde sıralanmış, sıralanan her yiyecek adının karşısına açıklaması yapılmış ve parantez içerisinde hangi yöreye ait olduğu aktarılmıştır.⁵⁶

Koşay’ın 1974 de inceleme yazılarının muhtevasını anlattığı çalışması “*Makaleler ve İncelemeler*” dir. Bu çalışma çeşitli dergi ve mecmualarda yayımlanmış toplam 55 makale, inceleme ve tanıtım yazısını içermektedir. Kitabın temelini etnografya ve folklor konulu yazılar üzerine kuran Koşay, 1925 yılından itibaren bulunduğu görevlerdeki tarih, etnografya, dil ve folklor konularında yazmış olduğu yazılarını bir araya getirmiş ve farklı disiplinlerde ele aldığı konuları bu eserinde sunmuştur.⁵⁷

1977’de yayımlanan son eseri “*Pullar Etnografya ve Folklor Araştırmaları*”dır. Bu çalışma Koşay’ın Keban Barajı yapımı sırasında su altında kalma riski olan köylerin maddi ve manevi kültürünün kurtarılma, kayıt altına alınma ve gelecek kuşaklara folklor olarak bırakma çabasını içermektedir. “*Halkın maddi ve manevi kültürü ihmal edilemez.*” diye belirten Koşay, halkı her şeyin üzerinde tutmuş ve bu eseriyle de toplumun kültür ve medeniyetine dair zenginliğini öğrenmeyi ve öğretmeyi amaçlamıştır.⁵⁸

SONUÇ

Başkurdistan’a bağlı Ufa ilinin Tilençi Tamak köyünde dünyaya gelen Hamit Zübeyr Koşay, küçük yaşlarda eğitim hayatına başlamış, ardından İstanbul’a gelerek eğitiminin önemli kademelerini burada tamamlamıştır. Budapeşte’de öğretmenlik eğitimi almıştır. Avrupa’da kaldığı sürece müze ve kütüphanelerde incelemelerde bulunmuş, Türkiye’ye döndüğünde ise ülkemize Avrupa’da gördüğü gelişmeleri aktarmaya çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında çeşitli alanlarda ortaya koyduğu çok yönlü çalışmalarla bilinen ve bu üretkenliğiyle oluşturduğu eserleri toplumsal manada önemli yer tutan ilim adamlarından biri Hâmit Zübeyr Koşay’dır. Tarih, etnografya, arkeoloji, filoloji ve folklor disiplinlerinde yurtiçi ve yurtdışında birçok görevlerde bulunmuş büyük öneme sahip bir bilim insanıdır. Kütüphaneler müdürlüğü, önemli müzelerin müdürlüğü, kütüphane umumi müfettişliği ve müzelerimizin müşavirliğini yapmıştır.

Toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi kültür unsurlarına büyük bir önem atfetmiş ve çalışmalarının merkezini bu yönde oluşturmuştur. Tarih, etnoloji, arkeoloji, filoloji gibi alanların oluşumunda toplumun dünyaya bakış açısının en önemli kriteri olduğunu belirtmiş, kültür ve medeniyetin değerine önem vermiştir. O,

⁵¹ Hâmit Zübeyr Koşay, *Anadolu’nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme / Alaca Höyük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, s. 10-37.

⁵² O. Aydın, Hâmit Zübeyr Koşay, *Anadilden Derlemeler-II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952, s. 2-7.

⁵³ Ramazan Karça, Hâmit Zübeyr Koşay, *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1954, s. 3-65.

⁵⁴ Hâmit Zübeyr Koşay, *Açıkhava Halk Müzeleri ve Türkiye’de Açıkhava Halk Müzesini Kurma İmkânları*, Maarif Basımevi, Ankara 1958, s. 3-28.

⁵⁵ Hâmit Zübeyr Koşay, Akile Ülkücan, *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1961, s.150.

⁵⁶ Hâmit Zübeyr Koşay, *Türkiye Halk Dilindeki Yemek Adları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962, s. 289-317.

⁵⁷ Hâmit Zübeyr Koşay, *Makaleler ve İncelemeler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974, s. 1-5.

⁵⁸ Hâmit Zübeyr Koşay, *Pullar Etnografya ve Folklor Araştırmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1977, s. II- 9.

ülkemiz açısından kültürel bağlamda çok önemli bir yere sahip olan birçok kurumun oluşmasında büyük gayret sarf etmiştir. Birçok ilmî kurula üye olmuş, bu kurullarda çeşitli görevler üstlenmiştir. Oluşan yeni Türkiye'nin inşası sırasında kültürel altyapının oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bunların başında, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurucularından olması gelmektedir. Ayrıca Koşay, Mustafa Kemal Atatürk'ün desteğiyle Cumhuriyetimizin ilk müzesi olan “*Etnografya Müzesi*”ni kurmuştur. Ülkemiz açısından zengin bir hazine niteliğinde olan Koşay, M. Kemal Atatürk'ün de dikkatinden kaçmamıştır.

Ülkemizin tarihine ışık tutmak maiyetinde olup ve aynı zamanda kültürel zenginlikleri gün yüzüne çıkarmada önemli yere sahip olan katıldığı kazılar gelmektedir. Ahlatlıbel, Alacahöyük, Kumtepe gibi ülkemiz açısından önemi büyük kazılarda mahir olduğunu ispatlamıştır. Kazılarının yanında müzecilik çalışmaları, folklor ve etnografya alanlarında da büyük üne sahip olmuştur. “Türk Etnografya Dergisi”ni kurarak ülkemize zengin bir hazine kazandırmıştır.

Yazdığı eserlerle de bize hem folklorik açıdan zengin bir kütüphane kazandırmış hem de Türkçeye verdiği önemi bir kez daha kanıtlamıştır. Anadolu folkloru ve kültürü, tarih, filoloji, etnografya, müzecilik, kütüphanecilik, arşivcilik, halk eğitimi konularında kitapları aynı zamanda makaleleri bulunmaktadır. “Tamyanlı” mahlasıyla yazdığı şiirlerle de sadece mensur türde değil manzum türde de başarılarını bize kanıtlamıştır.

Çalışmamızın özeti ise Hâmit Zübeyr Koşay'ın ülkemiz açısından ne denli kıymetli bir kişi olduğunu açıklamak ve onun tarihçi, arkeolog, filolog kimliklerinin yanı sıra önemli bir kültür adamı kimliğine sahip olduğu gerçeğidir. Türk Dünyasında her yönüyle mahir olan bu kişinin tüm yönlerini bir kez daha gün yüzüne çıkarmak olmuştur.

KAYNAKÇA

AŞAN, Muhammet Beşir , “Hamit Zübeyr Koşay’ın Hayatı ve Eserleri”, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kuruluş ve Gelişmesi Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi Yayınları, Kayseri 1996, s. 67-79.

AYDIN, Orhan, KOŞAY Hâmit Zübeyr, *Anadilden Derlemeler-II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952.

BAYRAM, Sadi, *İlk Türk Hafiri Hâmit Zübeyr Koşay’ın Belgelerle Biyografisi*, Önder Matbaacılık, Ankara 2014.

CEYLAN, Muhammet Nuri , *Hâmit Zübeyr Koşay’ın Hayatı ve Halk Bilimi İle İlgili Çalışmaları*(Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2017.

CEYLAN, Muhammet Nuri,(2017), “Hâmit Zübeyr Koşay’ın Türklük Düşüncesi ve İzgü Mescid adlı eseri”, *Anasay*, Yıl 1, S.1, ss. 225-232.

ÇOLAK Melek, “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)” *Toplumsal Tarih*, C. XV, S. 89.Mayıs 2001, ss.4-10.

ÇOLAK Melek, “Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımından Türk-Macar İlişkileri (1919-1938)” *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz 2000, C.1, S. 2, s. 61-72.

ESİN, Emel, “Dr. Hâmit Zübeyr Koşay’ın Eserleri Hakkında Düşünceler”, *Türk Kültürü*, Ankara 1975, Yıl: 13, S.156, ss. 328-331.

İŞİK, Şerafettin, *Cıncık*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.

İŞITMAN, İshak Rafet, KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Anadilden Derlemeler-I*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.

İNAN, Abdülkadir, *Manas Destanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

İVGİN, Hayrettin, “Dr. Phil. Hâmit Zübeyr Koşay 80 Yaşını Aştı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 32, 1981, ss. 121-124.

KARÇA, Ramazan, KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1954.

KİESER, Hans Lukas, *Türklüğe İhtida/1870-1939 İsviçre’sinde Yeni Türkiye’nin Öncüleri*, çev. Atilla Dirim) , İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

KÜLTÜR HAZİNEMİZ: HÂMİT ZÜBEYR KOŞAY

- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Dokuz Ötkünç*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Halk Terbiyesi*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1931.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Halkbilgisi Kılavuzu*, Kitap Yazarlar Kooperatifi Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul 1932.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Ankara Budun Bilgisi*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Etnografya ve Folklor Kılavuzu*, Ulusal Matbaa, Ankara 1939.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Türkiye Türk Dügünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1944.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Yuvak Taşı*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1947.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Susmuş Saz*, Aydınlık Basımevi, Ankara 1949.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme / Alaca Höyük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Açıkhava Halk Müzeleri ve Türkiye'de Açıkhava Halk Müzesini Kurma İmkânları*, Maarif Basımevi, Ankara 1958.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, ÜLKÜCAN Akile, *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1961.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Türkiye Halk Dilindeki Yemek Adları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, “Âlim Nasıl Yetişir”, *Türk Kültürü*, 1968, S. 67, ss. 482-485.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, “Türkiye’de Etnografya ve Folklor Araştırmaları”. *Önasya Mecmuası*, 1969, 4 (47).
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Makaleler ve İncelemeler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *İzgü Mescid*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1976.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyr, *Pulur Etnografya ve Folklor Araştırmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1977.
- OTAR, İsmail, “Hâmit Zübeyr Koşay’ın Kazan Türkçesi Birkaç Şiiri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2014, ss. 111-134.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- ÖNDER, Mehmet, “Dr. Hâmit Zübeyr Koşay ve Türk Müzeciliği”, *Türk Kültürü*, S. 261, 1985, ss. 8-11.
- ÖZCAN, Ömer (2010), “Cumhuriyet Dönemi Müzeciliğinin Büyük Önderi Hâmit Zübeyr Koşay”, *Türk Yurdu*, S. 270, ss.59-64.
- ÖZDER, M. Adil ve ÖZERDİM Sami, *İki Halkbilimci/ Hâmit Zübeyr Koşay-M. Şakir Ülkütaşır*, Güven Matbaası, Ankara 1978.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet (1997), “Lozan Türk Yurdu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13 (37), ss. 31-75.
- ŞAKİROĞLU, H. Mahmut, “Hamit Zübeyr Koşay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 26, Ankara 2002, ss. 225-226.
- TÜRKOĞLU, İsmail, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçı Ansiklopedisi, C.VI, Ankara 2005.

